

УДК 338.242

Теоретичні аспекти національної економічної безпеки

Крамаренко К.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України

Бойчук М.П.

курсант факультету економіки та менеджменту
Національної академії Національної гвардії України

У статті розглянуто поняття національної безпеки, її складові частини. Виділено економічну безпеку як матеріальну передумову забезпечення інших складників національної безпеки. Відзначено, що основними характеристиками економічної безпеки вважаються стійкість і стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, економічна незалежність, самовідтворення та саморозвиток, національні інтереси. Розкрито підхід до оцінювання економічної безпеки, основні загрози економічній безпеці, напрями подолання загроз економічній безпеці України.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, рівні економічної безпеки, загрози економічної безпеки, оцінка економічної безпеки.

Крамаренко Е.Н., Бойчук Н.П. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассмотрено понятие национальной безопасности, ее составные части. Выделено экономическую безопасность как материальную предпосылку обеспечения других составляющих национальной безопасности. Отмечено, что основными характеристиками экономической безопасности считаются устойчивость и стабильность, противодействие внутренним и внешним угрозам, экономическая независимость, воспроизводство и саморазвитие, национальные интересы. Раскрыт подход к оценке экономической безопасности, основные угрозы экономической безопасности, направления преодоления угроз экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: национальная безопасность, экономическая безопасность, уровни экономической безопасности, угрозы экономической безопасности, оценка экономической безопасности.

Kramarenko K.M., Boychuk M.P. THEORETICAL ASPECTS OF NATIONAL ECONOMIC SECURITY

The article discusses the concept of national security, its component parts. Highlight economic security as a material precondition for the other components of national security. It is noted that the main characteristics of economic security and stability are considered resistance, resistance to internal and external threats, economic independence, self-reproduction and self-development, national interests. The approach to the assessment of economic security, the main threat to economic security, the direction of addressing the threats to the economic security of Ukraine is revealed.

Keywords: national security, economic security, economic security, threats to economic security, the assessment of economic security.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині держава опинилася у досить складній ситуації, що спричинено збройним конфліктом на сході країни, анексією Криму та низкою інших причин. Усе це викликало погіршення рівня життя більшості населення, зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, погіршення інвестиційного клімату. Висока фінансова залежність та проблеми внутрішнього і зовнішнього характеру є причинами зниження рівня національної безпеки.

У системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження.

Її сутність полягає у тому, що вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки. Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «національна безпека», «економічна безпека» почали вживати відносно недавно. Історія вирішення наукових проблем, пов'язаних з економічною безпекою, починається з використання Ф. Рузвельтом терміна «економічна безпека» під час проведення аналізу внутрішніх проблем Сполучених Штатів.

чених Штатів Америки [1; 2]. У 1934 р. було прийнято перший нормативно-правовий акт з питань безпеки – закон «Про національну безпеку» та створено Федеральний комітет з економічної безпеки для підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки держави.

Нині питаннями економічної безпеки займаються все більше вітчизняних учених. Так, досліджуються теоретичні аспекти національної та економічної безпеки, проводиться оцінювання її рівня, аналіз методик такої оцінки, розробляються заходи щодо підвищення її рівня [1–6].

В Україні на законодавчому рівні закріплено поняття національної безпеки, а також розроблено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки [7; 8].

Отже, питання визначення сутності поняття «економічна безпека», методичні підходи до її кількісної оцінки, заходи щодо досягнення її належного рівня набувають усе більшої актуальності, тому дослідження у даному напрямі не повинні припинятися.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичний аналіз поняття «економічна безпека» на рівні держави, визначення місця економічної безпеки в системі національної, виявлення основних загроз економічній безпеці та напрямів їх мінімізації чи усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття економічної безпеки слід розглядати у нерозривному зв'язку з поняттям національної безпеки. Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий розвиток країни [9].

На сучасному етапі розвитку виділяють такі основні елементи структури національної безпеки:

- державну безпеку – поняття, що характеризує рівень захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- громадську безпеку – поняття, виражене у рівні захищеності особистості і суспільства переважно від внутрішніх загроз;
- техногенну безпеку – рівень захищеності від загроз техногенного характеру;
- екологічну безпеку і захист від загроз стихійних лих;
- економічну безпеку;
- енергетичну безпеку;
- інформаційну безпеку;
- безпеку особистості [9].

Економічна безпека – складна економічна категорія, що має досить непросту внутрішню структуру. У цілому поняттю «економічна безпека» притаманні такі характеристики:

- стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміють міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих факторів;

- економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

- самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

- національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси [4].

Аналіз літературних джерел виявив, що в роботах науковців не існує єдиного підходу щодо визначення поняття «економічна безпека». Економічну безпеку в науковій літературі, відповідно до основних її характеристик, трактують як стан економіки, спроможність (здатність) до сталого розвитку, комплекс заходів протидії загрозам.

Так, авторами навчального посібника «Економічна безпека» зазначено, що економічна безпека – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [1]. Наступне визначення подібне до попереднього, проте в ньому економічна безпека трактується не як стан економіки, а загальнонаціональний комплекс заходів: «Економічна безпека будь-якої країни – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на сталий розвиток і вдосконалення її економіки, котрий обов'язково включає механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам, часто супутнім діяльності держави як суб'єкта фінансових відносин» [2]. Як важлива скла-

дова частина національної безпеки економічна безпека трактується і в роботі С.І. Лекарь [3]: «Економічна безпека держави – це важлива складова частина національної безпеки, що визначає спроможність економічної системи забезпечувати власний вільний і стабільний розвиток, а також здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз».

Слід зазначити, що економічну безпеку розглядають не лише на рівні держави (макрорівні). Так, виділяють такі рівні економічної безпеки:

- мегарівень (глобальна та міжнародна безпека);
- макрорівень (національна безпека);
- мезорівень (регіональна безпека);
- мікрорівень (безпека підприємства);
- нанорівень (безпека особистості) [5].

Згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [8].

Як визначено в ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві в економічній сфері є:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, у тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;
- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;

- нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;

- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;

- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;

- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

- критичний стан із продовольчим забезпеченням населення;

- неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;

- тонізація національної економіки;

- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [7].

Складниками економічної безпеки, згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 № 1277, є виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека [8].

Зазначені Методичні рекомендації дають змогу провести розрахунки рівня економічної безпеки України. Для визначення інтегрального індексу економічної безпеки виділено дев'ять середньозважених субіндексів, для розрахунку яких використовують понад 130 індикаторів, що розраховуються на основі статистичних даних. Для кожного показника встановлені характеристичні значення індикатора, які мають п'ять варіантів значень (критичне, небезпечне, незадовільне, задовільне, оптимальне) і поділені на дві частини: L (ліва частина) – для індикаторів, які є стимуляторами, нормування відбувається за критеріями лівої частини; R (права частина) – для індикаторів, які є дестимуляторами, нормування відбувається за критеріями правої частини. Також кожний вид безпеки має розраховане значення вагового коефіцієнта, який використовується для розрахунку субіндексів еконо-

мічної безпеки та інтегрального показника економічної безпеки [6; 8].

Підвищення економічної безпеки України залежить від можливості невідкладної реалізації принципово нової економічної моделі розвитку, каталізатором якої можна розглядати сучасну кризу. Має бути застосована всеохоплююча ревізія та сформовані плани консервації технологічних процесів та виробничих фондів, модернізувати які не має економічного сенсу. Принциповим є розширення міжнародного співробітництва України для підвищення рівня інноваційності на основі випереджального залучення іноземного технологічного та інноваційного капіталу. Прогрес у відчутному збільшенні ВВП можливий лише на новій технологічній основі, розвантаженні ключових дисбалансів та досягненні інклюзивного розвитку (тобто підвищення рівня доходів для всіх категорій населення) [10].

Висновки з цього дослідження. Отже, нині науковці не мають єдиної думки щодо трактування поняття економічної безпеки. Слід зазначити, що основними характеристиками економічної безпеки є стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, економічна незалежність, самовідтворення та саморозвиток, національні інтереси. У сучасних умовах економічну безпеку розглядають на різних рівнях починаючи з окремої людини (нанорівень) і закінчуючи глобальним рівнем (мегарівень).

Подальший розвиток країни, її економічне зростання неможливі без подальших теоретичних досліджень щодо економічної безпеки для своєчасного виявлення загроз, а також практичного втілення отриманих результатів у життя в напрямі нейтралізації дестабілізуючих факторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна безпека: [навч. посіб.] / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко [та ін.]; за ред. О.М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
2. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Наєнко; за заг. ред. проф. З.С. Варналія. – К., 2011. – 299 с.
3. Лекарь С.І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення / С. І. Лекарь // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 75–83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_2_13.
4. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О.В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2016. – Вип. 6(3). – С. 39–42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6\(3\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6(3)_11).
5. Тропіна В.Б. Економічна безпека: теоретичні аспекти дослідження / В.Б. Тропіна, І.В. Губенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 2(10). – С. 16–22.
6. Вареник В.М. Аналіз методик розрахунку економічної безпеки України / В.М. Вареник // Академічний огляд. – 2016. – № 1. – С. 70–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2016_1_9.
7. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964 – ІV, станом на 07.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.
9. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О.В. Глазов // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Політологія». – 2011. – Т. 155. – Вип. 143. – С. 42–46 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2011_155_143_10.
10. Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015–2016 рр. та механізми їх мінімізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niss.gov.ua/content/articles/files/Risk-2ef8d.pdf>.